

Педагогічна теорія і практика: зб. наук. праць. – К: КиМУ, 2014. – Вип. 5. – С. 184 -201.

УДК 371.123:005.336.5

СПЕЦИФІКА ОСВІТНЬОГО ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ

**І.В.Гриценко – канд. пед. наук, доцент
кафедри педагогіки початкової освіти**

Херсонський державний університет, м.Херсон, вул. 40 років Жовтня. 27.

Рівень розвитку людини і суспільства, їх конкурентоспроможність залежать від рівня розвитку освіти. Майбутні результати освіти зумовлені цілями, поставленими організаторами освітнього процесу. В даному контексті особливої уваги потребує категорія цілепокладання, що означає процес постановки цілей. У статті розглядаються питання особливостей якості освітнього цілепокладання, що полягає в його усвідомленості і відповідності цілей ряду бажаних характеристик.

Ключові слова: освіта, цілепокладання, ціль,цільова діяльність, мета, особистість.

У сучасних умовах суспільного розвитку все більшого значення набуває науковий підхід до визначення цілей і завдань людської діяльності. Потреба у точності цілепокладання найбільшою мірою проявляється у педагогічній науці, де мета по праву належить до центральних, стрижневих категорій. Виявлення, формулювання, визначення цілей навчання є вихідним компонентом створення педагогічної концепції, необхідною умовою діяльності кожної освітньої системи. Ефективність реформаційних процесів в освіті залежить від того, наскільки визначені пріоритети будуть відображені в її цілях. Адже педагогічні цілі мають визначальний вплив на весь хід навчально-виховного процесу, зв'язуючи в єдине ціле його компоненти – зміст, методи та форми організації, контроль, і значною мірою визначають успіх педагогічних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість дослідження цілей навчання звертали увагу багато видатних педагогів минулого (Я.Коменський, К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, А. Макаренко, Г.Ващенко, В. Сухомлинський та ін.). Цій проблемі присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених ХХ століття, в яких розкриваються такі її аспекти: розробка і визначення змісту цілей навчання (Г. Батуріна, Ю. Кулюткін, І. Лернер, А. Маслоу, Ч. Сілберман, Г. Сухобська); ієрархізація та класифікація цілей (Б.Блум, Т. Ільїна, Н. Талізїна); техніка постановки і формулювання цілей навчання (Ю. Бабанський, О. Лебєдев, А.Хуторський та ін.).

Особливої гостроти набуває потреба конкретизації цілей навчання: у ролі загальної в ієрархії педагогічних цілей розглядається мета виховання, що відображає соціальне замовлення суспільства, ідеологію і політику держави в галузі освіти й виховання підростаючого покоління, а також є вихідною для постановки цілей на рівні навчально-виховного процесу, навчального предмета, уроку тощо. Уточнення змісту цілей навчання, технологія їх конкретизації привертає увагу сучасних педагогів (В. Бондар, І. Малафіїк, І. Підласий, П.Підкасистий, І.Прокоп, О. Савченко, В. Селіванов, В. Ситаров, В. Ягупов та ін.). Це питання розглядається в підручниках з педагогіки, в прикладних методиках, однак не має однозначного трактування.

Формулювання цілей статті. Проблема цілепокладання в управлінні розвитком освіти є одним з актуальних напрямків досліджень в області педагогічної теорії та практики. Незважаючи на наявність окремих робіт, ця проблема розроблена недостатньо. Метою статті є спроба визначення специфічних особливостей освітнього цілепокладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілепокладання являє собою процес створення системи цілей, співвіднесення їх між собою і вибір переважних цілей [1]. У цьому процесі реалізується зворотний зв'язок між усіма його основними компонентами – метою, засобами і результатом.

Цілепокладання розглядається і як процес, і як результат визначення суб'єктом цілей і завдань особисто для себе або для інших суб'єктів. Результатом процесу цілепокладання є мета – передбачений результат діяльності суб'єкта. Діяльність, позбавлена мети, є непродуктивною, а тому безглуздою. Діяльність людини, яка самостійно не ставить собі цілі, може управлятися тільки ззовні. При необхідності самостійних дій така діяльність стає хаотичною, випадковою, наслідки її можуть бути різними – від втрати ресурсів, наприклад, часу, до втрати сенсу свого існування [1]. Таким чином, процес визначення мети є основою для організації будь-якої діяльності, зокрема педагогічної.

У сучасних підходах до розуміння ролі освіти в суспільстві освіта розглядається як: 1) механізм розвитку суспільства, що підтримує прояв індивідуальності особистості в соціальній системі (А.Асмолов, А.Кондаков) [2, с.7]; 2) процес виявлення в людині образу творця (творця добра); допомогу більш досвідчених, більш зрілих, сильніших людей менш зрілим і досвідченим в русі їх до цілей, корисних для особистості, сім'ї, суспільства життєдіяльності (Б.Бім-Бад) [3]; 3) соціальний інститут, що виконує функції підготовки і включення індивіда в різні сфери життєдіяльності суспільства, залучення його до культури.

Високий рівень розвитку освіти, що виявляється в її якості, забезпечує конкурентоспроможність як окремої людини, так і всієї країни. Це означає, що в розвитку освіти зацікавлені всі категорії замовників освіти: 1) учень; 2) його батьки, сім'я; 3) освітня установа; 4) регіон, місцевий соціум в особі культурних утворень, промислових підприємств, служб сервісу і т. ін.; 5) держава і суспільство; 6) людство в цілому; 7) навколишнє середовище; 8) бізнес, особливо великий (транснаціональний) [4].

Якою мірою буде використаний цінний потенціал освіти, буде сформована «людина-творець» або «людина-гвинтик», буде освіта розвиненою або зруйнованою – залежить від цілей (прихованих і явних), поставлених організаторами системи освіти. Мета – образ результату. Той стан, в якому

сьогодні знаходиться освіта – це результат реалізації поставлених колись цілей у сфері управління розвитком освіти, тобто результат визначення мети.

Виходячи із загальнонаукової суті цілепокладання як специфічної людської здатності ставити перед собою свідомі цілі й реалізувати їх, спробуємо поняття ціль і мета розвести за їх сутністю.

У тлумачному словнику української мови мета визначається як «те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує» [5], а ціль – це «місце, пункт, в який треба влучити, стріляючи з чого-небудь або кидаючи чим-небудь, те, до чого прагнуть, намагаються досягти, мета» [5].

Ще Аристотель мету тлумачив як «те, заради чого» дещо існує, а сучасна філософська думка визначає мету як елемент поведінки і свідомої діяльності людини, який характеризує майбутній результат діяльності та шляхи його реалізації за допомогою певних засобів. Вона виявляє інтегративну функцію, виступаючи як спосіб інтеграції різних дій людини в певну послідовність чи систему. Це проект дій, який визначає характер і системну впорядкованість різних актів і операцій. Таким чином, у мету, крім кінцевого результату діяльності людини, в явній чи неявній формі входять шлях руху в напрямі до кінцевого результату і способи діяльності, що забезпечують одержання цього результату [6].

Формулюючи мету навчання, учителі намагаються об'єднати і кінцевий результат, і шляхи досягнення його або способи діяльності (до того ж своєї – ознайомити, навчити, повторити, довести тощо), що призводить до невизначеності й нечіткості кінцевого результату діяльності. Тому в сучасній дидактиці (В.Бондар, І.Підласий, П.Підкасистий, І.Малафійк та ін.) акцент робиться на необхідності розрізняти поняття „цілі навчання” та „мета навчання”.

Ціль навчання – це кінцевий результат діяльності, тому це поняття за обсягом менше, ніж мета навчання, і входить у мету як її складова, воно вужче за змістом, а отже, конкретніше, ніж мета навчання. Влучити у ціль у переносному значенні означає одержати точний, конкретний і передбачуваний,

запланований результат. Цілі навчання – це кінцевий результат спільної діяльності вчителя й учня, виражений у точних, однозначних категоріях і поняттях.

Дослідники Ю.М.Кулюткін та Г.С.Сухобська, стверджують, що головна ціль, яку переслідує у своїй діяльності вчитель, полягає в тому, щоб у процесі навчання та виховання сформувати розвинутого учня як майбутнього активного суб'єкта суспільної та трудової діяльності, сформувати його як особистість, що дозволило б учневі у майбутньому самостійно управляти своєю діяльністю [7, с. 9].

Цільова педагогічна діяльність спрямована передусім на іншу людину і за В.А.Семиченко «... має сенс лише тоді, коли в особистості його учня, вихованця акумулюються той науковий і соціальний досвід, який має бути переданий педагогом. Тільки те, що втілюється, інтегрується у внутрішній світ конкретних учнів, має сенс і визначає цінність педагогічної діяльності». Аналізуючи цілепокладання в педагогічній діяльності, В.А.Семиченко наголошує на тому, що поряд із провідною, системоутворюючою метою (передачі соціального досвіду та формування нової особистості) ця діяльність сама ставить перед учителем інші цілі – «...відповідати певному еталону вчителя, професійно-рольовим очікуванням оточуючих людей, відтворювати зміст і певні структурні елементи діяльності в типовій формі». Вчений виділяє також три рівні цілепокладання в професійній діяльності вчителя: перший – це рівень життєзабезпечення або егоцентричний; другий рівень – формально-рольової відповідності. Цілі цього рівня спрямовані на використання ефективних стратегій і тактик педагогічної діяльності, накопиченої досвідом багатьох поколінь; третій рівень (перспективного розвитку учня) – детерміновано особистісною концентрацією на кожну окрему дитину» [8, с. 301-302]. Слід зауважити, що вищеописані рівні цілепокладання, як і рівні мотивації педагога, визначені В.А. Семиченко, тісно взаємопов'язані між собою (як структурні компоненти педагогічної діяльності) і позначаються на виконанні відповідних педагогічних функцій.

Поняття мети, цілі належать до категорії результату, який є не чим іншим, як продуктом певних дій. Конкретне вираження результату може бути здійснене через такі поняття, як підсумок, завдання, мета, ціль, ідеал, що мають таке тлумачення:

- підсумок – це найближчий бажаний результат, якого прагне досягти суб'єкт діяльності за певний час;
- завдання – це проміжний результат із сукупності доступних і впорядкованих так, що він є певним кроком, який наближає досягнення мети;
- мета – це бажаний результат, недосяжний за певний проміжок часу, але доступний для досягнення у майбутньому;
- ціль – кінцевий результат, на досягнення якого спрямовані зусилля суб'єкта діяльності;
- ідеал – це результат, якого ніхто ніколи не може досягти, але до якого можна підійти близько [9].

Виділяють дві важливі характеристики цілей навчання – їх діагностичність та ієрархічність.

Діагностичність, за І.Малафіїком, означає цілком певний, однозначний опис цілі, способів її виявлення, вимірювання й оцінки [9, с.137]. Якщо вимога діагностичності у формулюванні цілей навчання не буде дотримана, елемент дидактичної системи „цілі навчання” не буде відігравати ролі системотвірного чинника для даної системи, а, отже, під сумнівом буде і функціонування самої системи.

Вимога діагностичності цілі навчання передбачає точний опис ознак поняття, яке необхідно сформулювати в ході її досягнення і його об'єктивного прояву, з яким воно співвідноситься, вказівку на категорію міри, за якою її величина піддається прямому чи непрямому вимірюванню, із зазначенням того, що результати вимірювання можуть співвідноситися з певною шкалою, тобто відповідно оцінюватися.

Діагностичність цілей навчання вимагає такого їх опису, який би передбачав їх однозначну діагностику. Цю вимогу можна задовольнити,

вказавши конкретний рівень ієрархії.

Цілі навчання мають ієрархічну будову, що означає залежність формулювання цілі навчання від обсягу змісту, масштабності завдань, рівня загальності чи конкретності проблеми.

У педагогічній літературі є чимало цікавих, оригінальних міркувань, які становлять основу як для дослідження цілей виховання і навчання у широкому науково-прогностичному плані, так і для їх конкретизації вчителем у повсякденній практичній педагогічній діяльності. Так, у працях В.Селіванова розглядається система цілей з визначеною ієрархічною структурою: 1) загальна мета виховання; 2) мета виховання дітей певного віку; 3) мета діяльності навчально-виховного закладу; 4) мета вивчення окремої навчальної дисципліни, проведення виховної роботи визначеної спрямованості; 5) цілі окремих занять і заходів [10].

Сутність управлінського процесу в освіті полягає в тому, щоб координувати дії по лінії збігу «мета – результат», зводячи до мінімуму неминучі неузгодженості в силу високої динамічності та непередбачуваності поведінки учасників педагогічної системи [11, с.233].

Як вихідний момент, цілепокладання в управлінні розвитком освіти включає: 1) аналіз (дослідження) ситуації у сфері розвитку освіти; 2) діагностику актуального рівня розвитку освіти; 3) прогнозування бажаного результату; 4) планування діяльності по досягненню мети (отримання результату) [11, с.115].

Цілепокладання в управлінні розвитком освіти здійснюється на міжнародному, державному, регіональному рівнях і рівні конкретного освітнього закладу.

Виходячи з викладеного вище матеріалу, який встановив важливу роль цілепокладання в управлінні розвитком освіти, можна визначити деякі особливості.

При здійсненні цілепокладання в управлінні розвитком освіти необхідно враховувати наступне:

1. Важливо зберегти наявне, все цінне, що накопичено освітою за багаторічну історію розвитку і на цій основі нарощувати нове, яке може зміцнити, розвинути і примножити наявне.

2. Освіта повинна давати лише благо, сприяти вихованню щасливого, успішного і здорової людини. Автор педагогічного проекту «Пошук» Володимир Лебедев стверджує: «Щасливий, здоровий, успішний громадянин – головний ресурс, основа держави. Помилкове цілепокладання системи освіти створює феномен національної слабкості, з'являється своєрідна ахіллесова п'ята, вигідна західним країнам» [12].

3. Освіта повинна бути сучасним і працювати на випередження.

4. Освіта повинна бути фактором прогресу і культури.

5. Освіта повинна виховувати «культуру гідності» (А.Асмолов).

6. Освіта повинна базуватися на національних традиціях і враховувати позитивний міжнародний досвід.

Слідом за авторами [3], вважаємо за доцільне побудову системи управління розвитком освіти з урахуванням таких ціннісних орієнтирів, що означають принципово важливий перехід:

- від «культури корисності» , що розглядає освіту як невиробничу сферу послуг, – до «культури гідності», що визначає освіту як джерело соціальної компетентності особистості, умову досягнення особистого та професійного успіху громадянина;

- від установки на виживання особистості і соціальної системи – до установки на їх розвиток;

- від закритої школи механічного репродуктивного засвоєння знань, умінь і навичок – до відкритої школі вирішення життєвих завдань з опорою на продуктивне, творче мислення;

- від знеособленої освіти «середнього учня» – до варіативної освіти, що враховує індивідуальні особливості особистості кожного учня і надає йому можливість вибору в системі відкритої освіти;

- від « безнаціональної » школи – до поліетнічної міжкультурної школи, що

формує миролюбність, віротерпимість, толерантність, готовність до співпраці з людьми різних вірувань, переконань і поглядів;

- від «школоцентризму» – до «дитиноцентризму».

Саме ці ціннісні орієнтири, стаючи надбанням масової свідомості у сфері освіти, сприяють становленню такої освіти, яка, за висловом Л. С. Виготського, здатна від безособових систем перейти до долі кожної особистості [2, с.9 - 10] .

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, виявлені та проаналізовані в представленій специфічні особливості освітнього цілепокладання є важливими для здійснення управління освітою і підвищення його якості. Мистецтво вибору і формулювання правильної мети, управління процесом її реалізації, включаючи оцінку досягнутого ступеня реалізації, відрізняють дійсно вмілого керівника освітнього підрозділу, учителя-майстра. Однак, вчені констатують недостатній рівень розвитку здатності до цілепокладання у сучасних вчителів та керівників. Подальші дослідження пов'язані з визначенням рівнів готовності майбутніх учителів до реалізації ефективного педагогічного цілепокладання у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Озеркова И. А. Целеполагание как ключевая компетенция образовательного процесса: [Электронный ресурс] / И.А. Озеркова // «Эйдос»: Интернет-журнал. – М., 2007. – URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0222-10.htm>
2. Асмолов, А. Г. Образование России : от «культуры полезности» - к «культуре достоинства» / А. Г. Асмолов, А. М. Кондаков // Педагогика. – 2004. - № 7. – С. 3-11.
3. Бим-Бад, Б. М. Очерки по теории образования, обучения и воспитания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bim-bad.ru/author/bim_bad.
4. Хуторской, А. В. Проблемы и технологии образовательного целеполагания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0822-1.htm>.
5. Новий тлумачний словник української мови [Текст] : У 3х т. Близько 42000 слів. Т. 1. А - К. - 2-е вид., випр. - К. : "Аконіт", 2001. - 928 с

6. Прокоп І.С. Теоретико-методологічний аналіз педагогічних категорій «ціль» і «мета навчання» / Інна Прокоп // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип.296. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 144-149.
7. Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С. Моделирование педагогических ситуаций: Проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - М.: Педагогика, 1981. - 120 с.
8. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. /В.А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
9. Малафійк І. Дидактика.
10. Селиванов В. С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания / В. С.. Селиванов. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 336 с.
11. Подласый И. П. Педагогика. Книга 1. Общие основы. Процесс обучения / И. П. Подласый. – М. : Владос, 1999. – 574 с.
12. Лебедев, В. Гражданский форум – очередная иллюзия или новая политическая реальность? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://upr.1september.ru/2001/44/1.htm>

Гриценко И.В.

СПЕЦИФИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ

Уровень развития человека и общества , их конкурентоспособность зависят от уровня развития образования. Будущие результаты образования обусловлены целями, поставленными организаторами образовательного процесса. В данном контексте особого внимания требует категория целеполагания, означающая процесс постановки целей. В статье рассматриваются вопросы специфики качества образовательного целеполагания , заключающиеся в его осознанности и соответствии целей ряду желаемых характеристик.

Ключевые слова: образование, целеполагание, цель, целевая деятельность, личность.

SPECIFICS OF EDUCATIONAL GOALS

The level of development of man and society , their competitiveness depends on the level of education. Future educational outcomes due to the objectives set by the organizers of the educational process . In this context, special attention should be paid category of goal-setting , which means the process of goal setting. The paper deals

with features as an educational goal-setting, which is its awareness of and compliance with the objectives of a number of desirable characteristics.

Keywords : education, goal-setting, goal , target activity , purpose , personality.